



A Comparative Reading in Terms of Rhetoric: An Example of Verses where the Word “Rizq” is Used in Surah al-Baqarah

İsmail Bayer^{1,a,*}, Esra Hacımüftüoğlu^{2,b}

¹Department, Faculty, University, Province, Country

²Department, Faculty, University, Province, Country

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 03/08/2023

Accepted: 14/11/2023

Published: 15/12/2023

Pub Date Season: Aralık

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Author Contribution Declaration:

Conceiving the Study Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Data Collection Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Data Analysis Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Writing up Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Submission and Revision Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

ABSTRACT

Religion, environment, tradition, needs, and character determine the framework of people's eating habits. In this context, a special area is reserved for nutrition in the Qur'an. One of the prominent words in the relevant field is “rizq,” referring to things that Allah gives to all creatures for their own benefit. Broadly, children, spouse, action, knowledge, and wisdom can also be evaluated in this context. This study aims to reach detailed data on the subject by examining the verses where the word rizq is mentioned in Surah al-Baqara in terms of language and rhetoric. In every language, but especially in the Arabic language, the words that make up the sentences, the forms of the words, the syntax of the sentence, the forms of expression, and the style are important while determining the meaning. First, the comparison method was applied in the determination of the eloquence subtleties that were taken as a basis in the study. By this method, we compared verses, sentences, and words with other related verses and possible/fictional sentences in different linguistic dimensions; determined the differences between them, and tested the results by applying them to the relevant text. Considering every linguistic structure in the Qur'anic style and investigating its meaning is essential for understanding the Qur'an. In such a reading, the presence as well as the absence of language elements should be taken into consideration and used effectively in determining the meaning. The words used in the Qur'an are fundamental because their presence or absence, the structure of words that they are used together, and the whole text constitute an important and different aspect of the conveyed message. In this paper, ten verses where the word rizq is mentioned in Surah al-Baqara are examined within the framework of the study method. Their application provides examples to a certain extent for the understanding of the specified method. Various data has been obtained about the concept of rizq as reflected in general social life. As rizq, the foods must be healthy and tasty as well as halal in terms of their ingredients and acquisition. The desire for foods of human body may vary according to various factors. However, prohibitions on food are based on reasonable, scientific, or religious reasons. The moral and philosophical dimensions of the subject are always present in the background of these justifications. One of the duties assigned to human beings is to obtain rizq within the framework of the possibilities and capabilities given to them in the world and to distribute it, if any, to those they are responsible for, creatures, and other needy people. It is a requirement of faith to utilize the rizq by considering its reason for existence and to ensure that the way of acquisition is legal and ethical. Legitimate acquisition, sharing, and distribution of what is acquired is primarily related to the sense of conscience. Therefore, it is not in the nature of faith to interfere with what is given to animals, plants, and other people as rizq. From this point of view, infaq plays an important role in understanding the concept of rizq. The Qur'an strongly expresses the desire of man to be fair and generous in the sharing of rizq.

Keywords: Tafsir, Rhetoric, Rizq, Surah al-Baqara, Comparison Method.

Belagat Açısından Karşılaştırmalı Okuma Denemesi: Bakara Suresinde “Rızık” Kelimesinin Kullanıldığı Ayetler Örneği

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 03/08/2023

Kabul: 14/11/2023

Yayın Tarihi: 15/12/2023

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur


Yazar Katkı Beyanı


Çalışmanın Tasarlanması Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Veri Toplanması Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Veri Analizi Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Makalenin Yazımı Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Makale Gönderimi ve Revizyonu Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)


ÖZ


Din, çevre, gelenek, ihtiyaç ve karakter insanın beslenme alışkanlıklarının çerçevesini belirler. Bu bağlamda Kur'an beslenme konusuna özel bir önem hasreder. İlgili alanın öne çıkan kelimelerinden biri rızıktır. Rızık, Allah'ın canlılara faydalanmaları için verdiği şeylerdir. Geniş anlamıyla çocuklar, eş, eylem, bilgi, hikmet bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu çalışmada, içinde rızık kelimesi geçen Bakara suresi ayetleri dil-belagat bakış açısıyla incelenerek konunun ayrıntılı verilerine ulaşılmak hedeflenmiştir. Her dilde bulunan ancak Arap dilinin karakteristiği gereği daha da özel hâlde gelen cümleleri oluşturan kelimeler, kelimelerin formları, cümlenin dizgisi, ifade yolları ve üslup anlamın belirlenmesinde önemlidir. Çalışmada esas alınan belagat nüktelerinin tespitinde öncelikle karşılaştırma yöntemi uygulanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemde ayetler, cümle ve kelimeler, bağlantılı diğer ayet ve muhtemel/kurgusal cümlelerle farklı dilsel boyutlarda karşılaştırılarak aralarındaki farklar belirlenmiş; daha sonra çıkarılan sonuçlar ilgili metin üzerinde uygulanarak sağlamsa test edilmiştir. Kur'an üslûbunda yer alan her dil yapısına dikkat etmek ve anlam görevini araştırmak Kur'an'ı anlamak için elzemdir. Bu tarz okumada dil unsurlarının varlığı kadar, yokluğu da dikkate alınmalı ve anlamın belirlenmesinde etkin olarak kullanılmalıdır. Kur'an'da geçen kelimeler sadece zikredilmemekte; varlığı-yokluğu, birlikte kullanıldığı kelimelerin yapısı ve metnin bütünü, verilmek istenen mesajın önemli ve farklı bir yönünü oluşturmaktadır. Bu makalede belirtilen yöntem çerçevesinde Bakara suresinde içinde rızık kelimesinin geçtiği on ayet incelenmiştir. Uygulama şekilleri, belirtilen yöntemin anlaşılması için belli oranda örnekler sunmaktadır. Rızık kavramıyla ilgili genel toplum hayatına yansıyan yönüyle çeşitli veriler elde edilmiştir. Gıdalarda aranan temel özellikler sağlıklı, lezzetli ve hem bizatihi hem de edinim yolu olarak helâl olmalarıdır. İnsan bünyesinin gıdalardan hoşlanması çeşitli etkenlere göre farklılık gösterebilir. Ancak gıdayla ilgili getirilen yasaklamalar, makul, bilimsel veya itikadi gerekçelere dayanır. Konunun ahlaki ve felsefi boyutları, söz konusu gerekçelerin arka planında daima mevcuttur. İnsana tevdi edilen görevlerden biri de, dünyada kendisine tanınan imkân ve kabiliyetler çerçevesinde rızık elde etme ve varsa sorumlu oldukları kişilere, canlılara ve diğer ihtiyaç sahiplerine dağıtmasıdır. Rızık varlık sebebinin dikkate alınarak faydalanmak, edinim yolunun yasal ve ahlâkî olmasını gözetmek iman gereğidir. Meşru yoldan edinim, edindiklerini paylaşım ve dağıtım işi, öncelikle vicdan duygusuyla ilişkilidir. Bundan dolayı hayvanlara, bitkilere, diğer insanlara rızık olarak verilen şeylere tasallut etmek iman doğasında bulunmamaktadır. Bu açıdan infak, rızık kavramının anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kur'an insanın rızık dağıtımında âdil ve cömert bir tutum sergilemesi isteğini güçlü bir şekilde belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Belagat, Rızık, Bakara Suresi, Karşılaştırma Yöntemi.

 ismailbayeri@artvin.edu.tr

 0000-0001-6776-5540

 e.hacimuftuoglu@atauni.edu.tr

 0000-0003-3442-9975

How to Cite: Bayer, İsmail – Hacımüftüoğlu, Esra. “A Comparative Reading in Terms of Rhetoric: An Example of Verses where the Word “Rizq” is Used in Surah al-Baqarah”. Cumhuriyet Theology Journal 27/2 (December 2023), 559-575. <https://doi.org/10.18505/cuid.1337228>

Atıf: Bayer, İsmail – Hacımüftüoğlu, Esra. “Belâğat Açısından Karşılaştırmalı Okuma Denemesi: Bakara Süresinde Rızık Kelimesi-nin Kullanıldığı Ayetler Örneği”. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 27/2 (Aralık 2023), 559-575. <https://doi.org/10.18505/cuid.1337228>

Giriş

İnsanın beslenme alışkanlıklarının izi, din ve tarih sürecinde incelendiğinde bazı hususlar öne çıkar. Örneğin Musevilik ve İsevilikte Hz. Nuh'un yedi yasası olarak belirtilen emir ve yasaklardan biri, canlı hayvanın etini koparıp yememektir.¹ Bu âdet günümüzde özellikle bazı uzak doğu toplumlarında hâlâ devam ettirilmektedir. Tevrat, İncil ve Kur'an'la birlikte söz konusu yasak bir adım daha ileri geçerek akan kanın gıda olarak tüketilmesini yasaklamıştır.² Bazı Batı toplumlarında morcilla³ gibi gıdaların hala popüler olması söz konusu geleneklerin gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Moğol İmparatorluğu'nun hukuki ve askeri işlerini düzenleyen Cengiz yasaları incelenirse belirtilen ilahi emrin önemi daha iyi anlaşılır. Madde 8: “Bir hayvanı kesmek isteyen, onun ayaklarını bağlayıp karnını yarıdıktan sonra kalbini el ile sıkarak öldürmelidir. Ancak bu tarzda öldürülen hayvanın eti yenilebilir.”⁴ Bugün şaşkınlıkla karşılanan bir işin belli bir zaman ve toplumda yasa oluşu beslenme ve insan doğası arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından ilginçtir. Belirtilen beslenme alışkanlıklarıyla ilgili farklılıklar bir dinin mezhepleri arasında bile gözükülebilir. Örneğin erillikle ilgili hayvan sakatatı Hanefi mezhebinde harama yakın mekruh iken, Şafii mezhebinde husye yemek caizdir.⁵ Özetle din, çevre, gelenek, ihtiyaç ve karakter⁶ insanın beslenme alışkanlıklarının çerçevesini belirler.

Beslenme alanında yasaklık ve serbestlik hükümleri kendi içinde de derecelenirler. Yasaklar belli bir konunun asgari sınırını belirlerken helaller de serbestliğin en geniş halkasını çizer. Yukarıda verilen sakatat örneğinde olduğu gibi tahrime ve tenzihen mekruh, mübah ve müstehap kavramları ara hükümlerin basamaklarını ve bunlarla ilgili görüş farklılıklarının kavramlarını oluşturur. Bu değerlendirme gıdaların bi-aynihi helalliği veya haramlığı yanında o gıdaların edinim yolları için de geçerlidir. Basitçe örneklendirmek gerekirse bir kiloluk ürün alan müşteriye istediği üründen 990 gram değil bir kilo vermek alışverişi bu yönüyle helal yapar. Ancak Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda bir kilo 10 gram vermek o alışverişi daha helal yapar.

Beslenme konusunda öne çıkan kavramlardan birisi, *rızıktır*. Rızık kelimesi sözlükte başta gıda olmak üzere faydalanılmak üzere verilen şeyler,⁷ Allah'ın takdir ettiği nasip⁸ anlamındadır. İlim-kültür geleneğindeki ıstılahi anlamını ise, Elmalılı Hamdi Yazır (öl. 1942) şu ifadelerle günümüze taşır: “Rızık, Allah'ın zî-hayata sevk ve intifa nasip ettiği şey diye tarif olunur. Binaenaleyh milk olsun olmasın, yenilen, içilen ve sair suretle istimalinden bilfiil intifa edilen emvale sadık olduğu gibi evlada, zevceye, say-ü ameale, ilm-ü maarife

¹ Nahum Rakover, *Law and the Noahides* (İsrael: The Library of Jewish Law, 1998), 16 vd.

² el-En'âm 6/145; *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Ohan Matbaacılık, 1997), Yar.9:4.

³ Ana malzemesi pişmiş; pıhtılaşmış kan olan sığır eti; kan sosisidir. _Vikipedi, “Morcilla” (Erişim 17 Temmuz 2023); Mutfak Kültürü, “Morcilla de Burgos” (Erişim 17 Temmuz 2023).

⁴ Sadri Maksudi Arsal, *Cengiz'in 96 Yasası, Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1947), 167-177.

⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 17 Temmuz 2023).

⁶ Melvin Chernob, “Feuerbach's "Man is What He Eats": A Rectification”, *Journal of the History of Ideas* 24/3 (1963), 397-406.

⁷ Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun (Dimeşk: Dâru Fikr, 1399), “r-z-k”, 3/28; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), “r-z-k”, 10/115; Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), “r-z-k”, 886.

⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 2/269.

dahi şamil olur. Fakat hepsinde intifa edilmiş olmak şarttır.”⁹ Rızka dair verilen anlamları aslında insanın maddi ve manevi yapısı üzerinden değerlendirmek gerekir. İlgili ayetlerdeki kelimeler, öncelikle insanın hayatta kalabilmesi için maddi/biyolojik ihtiyaçlarını karşılamayı akla getirmekle birlikte, Arap dilinin imkânları elverdiği ölçüde bu anlamı manevi alana da teşmil etmek isabetli olacaktır. Nitekim Elmalılı'nın Türkçeleştirdiği tanım, Kur'an'ın hayat rehberliğine daha uygun bir anlayışı resmeder. Kelami tartışmalara girmeden denilebilir ki, insanın faydalanması için sunulan rızık iki şekilde ilâhî kabule şayan olabilir. İlki varlık sebebini dikkate alarak faydalanmak, ikincisi ise edinim yolunun yasal olmasıdır. Bu sebeple her var edilen şeyi bizzat kendi tüketimine ait görmek büyük bir sorundur. Sorumlu olduğu her düzeyde adilane taksimat yapmak iman etmenin tabii şartıdır. Dolayısıyla hayvanlara rızık olarak verilene, bitkiye rızık olarak verilene, diğer insanlara rızık olarak verilene haksız yere tasallut etmek imanın doğasında yoktur.

Bu makalede Bakara suresinde içinde rızık kelimesinin geçtiği ayetler, belagat açısından incelenecektir. Rızık kavramı hakkında yapılan çalışmalarda genelde konunun kelami yönü üzerinde durulmaktadır. Rızık kelami bir problem olarak görülmekte ve genellikle ecel ile ilişkilendirilerek, iman ve kaza-kader anlayışı bağlamında ele alınmaktadır. Bu konuda yapılan akademik çalışmalardan Ahmet Coşkun'a ait olan *Kur'an-ı Kerim'de Rızık Meselesi* adlı doktora çalışması, konuyu tefsir ilmi açısından incelemektedir.¹⁰ Ancak bu araştırmada rızık kavramı, Bakara Suresi özelinde değerlendirilecektir. Belagat nüktelerinin tespiti için karşılaştırma yöntemi uygulanacaktır; böylelikle konunun ayrıntılı verilerine ulaşılması hedeflenmektedir. Arap dilinin karakteristiği gereği daha özel hale gelen cümleleri oluşturan kelimeler, kelimelerin formları, cümle dizgisi ve üslup son derecede önemlidir. Karşılaştırmalı okuma sayesinde ayetler, cümle ve kelimeler, bağlantılı diğer ayet ve muhtemel cümlelerle çeşitli dilsel boyutlarda karşılaştırmalar yapılacak ve aralarındaki farklar belirlenecektir. Çıkan sonuçlar ilgili metin üzerinde uygulanarak sağlanması yapılacak ve bu sayede anlam incelikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Ulaşılan veriler sonuç kısmında değerlendirilecektir.

1. Bakara Suresinde Rızık Kelimesinin Kullanıldığı Ayetler

Rızık kelimesi Bakara suresinde kök ve türev olarak on ayette toplam on iki defa kullanılmıştır. Kelimenin üç kez kullanıldığı ayet yirmi beşinci ayettir. Bu başlıkta, Bakara suresinde içinde rızık kelimesi geçen ayetler ayrı ayrı incelenecektir.

1.1. el-Bakara 2/3.

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

“(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar.”¹¹

⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1981), 1/192. Konuyla ilgili itikadi tartışmalar için bk. Fikret Karaman, “Rızık ve Kazanç Anlayışı Üzerine Bir İnceleme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 155-178.

¹⁰ bk. Ahmet Coşkun, *Kur'an-ı Kerim'de Rızık Meselesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1986)

¹¹*Kur'an Yolu* (Erişim 17 Temmuz 2023), el-Bakara 2/3.

Bakara suresinin ilk beş ayeti İslam dininin kısa bir özeti mahiyetindedir. Rızık kavramının hemen bu başlangıç bölümünde yer alması ve müttakilerin üçüncü özelliği olarak zikredilmesi konunun önem derecesini gösterir. Ayette rızıkın Allah'tan insanlara ihsan edilmesine, daha sonra da insanlardan insanlara ve diğer canlılara uzanan dağılımına vurgu yapılmaktadır. İnfak dar anlamıyla her tür maddî yardımı içerir.¹² Genel bakış açısıyla ise insanların kendi hayat alanlarını çevreleyen diğer hayatlarla maddî ve manevî yardım geçitleri açmaları, onlarla birlik ve beraberlik tesis etmeleridir. İnfak, hayatlar arasında kurulan bir tür insanlık köprüsüdür. Ayet bir taraftan kadirşinaslığı öne çıkarırken diğer taraftan diğerkâmlığa atıfta bulunmaktadır. Diğer bir okumayla ise Kur'an insanın Allah'ın var ettiği rızka muhtaç olan fitrî yönünü ifade ettikten sonra bu yaratılış özelliğinin nankörlük ve bencilliğe sebep olmamasını istemektedir. Surenin ilerleyen kısmında insanın halife olarak yeryüzünde var edileceği ifadesi¹³ insanoğlunun rızık dağıtımında adil ve cömert bir tutum sergilemesi isteğini de içermektedir.

Bu ayetin nahiv esaslı basit kuruluşu şu iki şekilde olabilirdi:

ينفقون مما رزقناهم

المنفقين مما رزقناهم

Nitekim aynı surenin 254. ayetinde söz konusu cümle standart söz dizimiyle kuruludur.¹⁴ Müttakilerin zirveye çıkarıldığı bu ayette ise mef'ûl (mimmâ razeknâhum) kısmı takdim edilmiştir. Böylece iman ve adalet bilincinin, fazilet kemaline ermesi dikkatlere sunulmuştur. Dolayısıyla bağlam münasebeti temeline oturan belagat esaslı ilâhî nazımda şu vurguların öne çıktığı ifade edilebilir; övgüye değer insanlar, nasiplerine kavuştukları ilk andan itibaren onların bir bölümünü diğer insanlara yardım için tahsis ederler.¹⁵ İyilik bilinci ve duygusu müttakilerin cevherî özelliklerindedir.¹⁶ Yardımlaşmada esas olan eylemdir. Mesela dağda tek başına yaşayan birinin cömertliği güzel bir erdemdir ancak topluma faydası yoktur. Bu tür konularda belirleyici olan topluma sunulan katkıdır. Cümlede ism-i fâil yapısında sıfatlar kullanılmayıp bunun yerine fiil içeren sıla cümlelerinin kullanılması ilgili hikmete matuf olmalıdır.¹⁷

Ayette takdim edilen kısmın içerdiği kelimeler de buldukları konum itibarıyla kendi anlamlarını daha güçlü bir şekilde ifade ederler. Örneğin razeknâ kelimesindeki nâ zamiri için şu belirtilebilir: İyi insanlar yardım ederken Allah'a izafeti layık olan şeylerden verirler¹⁸ ve bunu güzel bir şekilde ifa ederler. Yani başa kakmadan helal, temiz ve güzel şeyler verirler.

Min edatı "israf ve tebzir olmasın, asli mal korunsun"¹⁹ anlamını iş'âr etmektedir. Çünkü müttakiler uzun soluklu yardımların meftunudurlar ve bunun gerçekleşmesi için gerçekçiliği küstürmezler. Mâ

¹² Ebû Ca'fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vili ayi'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru Hecr, 1422), 1/249.

¹³ el-Bakara 2/30.

¹⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمَ لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/276.

¹⁶ Âl-i İmrân 3/134.

¹⁷ İsim-fiil değişimiyle ilgili benzer uygulama çözümlenmeleri için bk. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1407), 4/74.

¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/40.

¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/40; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/276.

edatının ise infakın yalnız gıdaya ve paraya değil ilim, fikir, güç ve eylem gibi alanları da kapsamasına delalet ettiği ifade edilebilir.

1.2. el-Bakara 2/22.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۗ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Rabbiniz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O’na eş ve ortaklar koşmayın.”

Bu ayette Yüce Allah’ın tüm insanlara verdiği rızık hatırlatılmış; buna karşılık kendilerinden gerçeklere gözlerini kapamamaları istenmiştir.²⁰ Ayette toprak, sema ve su ile ekin-ürün ilişkisine de dikkatler çekilmiş; böylece en küçük bir ürünün kâinatla olan güçlü bağı hatırlatılmıştır. Anlatımda kullanılan merkez kelimeler ilgili diğer ayetlerde de sıklıkla görülmektedir. Mine’s-semerât bölümü, diğer ayetlere²¹ ve diğer dil imkânlarına göre şu şekillerde de gelebilirdi:

مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ / الثَّمَرَاتِ / ثَمَرَاتٍ / ثَمْرَةٍ / الثَّمْرَةِ / ثَمْرٍ / الثَّمْرِ / ثَمَارٍ / الثَّمَارِ / الثَّمَارِ / الثَّمَارِ

Bu ihtimallerin ciddi anlamda bağlamsal ve dilsel karşılaştırmalarını yapmak bu çalışmanın boyutlarını aşacağı için, basit düzeyde ele alınacağını belirtmek gerekir. Ayetteki min edatı teb’îz için olabilir. Zemahşerî’nin (öl. 538/1144) ifadesiyle bu durumda ayetin şu vurguyu yüklediği belirtilebilir: Rızıkınızın bir bölümü olan ürünlere, o ürünlerin gelişimlerinin bir yönüne, gökten indirdiğimiz yağmurların bir bölümüyle hayat veririz. Diğer bir ihtimalde ise ve hatta İbn-i Âşûr’un (öl. 1973) tercihiyle²² min beyan (veya ziyadelik) içindir.²³ Bu durumda ise kısım veya bölüm kelimelerinin meale dâhil edilmesine gerek olmayacaktır.

Rızkan kelimesinin üstün harekesini alması, rızık olması için, bir tür rızık olarak veya merzûk anlamlarıyla ilişkilidir.²⁴ Bu bakış açısı mef’ûl-u mutlak mantığına ve te’kîdî anlama uygundur, denilebilir.

Söz konusu ayetin doğrudan muhatap kitlesi tüm insanlardır.²⁵ Dolayısıyla en basit düzeyde ve itiraza hiç mahal olmayacak bir şekilde hitap edilmesi beklenir. Bu doğrultuda semerât kelimesinin akla ilk gelen anlamı meyvedir. Ürünler arasından insan dahline ve emeğine asıl itibarıyla ihtiyaç duyulmayan en görkemli rızık meyvedir. Üstelik tüketimi için ek bir işlem yapılmasına gerek yoktur. Dolayısıyla av veya besi hayvanları, sebze veya ot türü bitkilere göre çok daha rahat elde edilebilir ve hemen tüketilebilir. Bu münasebetle Kur’an’ın ilk sayfalarında ve tüm insanlığa hitap sadedinde nimet olarak meyvelerin seçilmesi belagatın özü olan muktezây-ı hâle uygunluk kaidelerinin en açık örneklerindedir. Kelimenin ma’rife ve cem-i müennes formunda gelmesi de hitabın genel oluşuna ve meyve türlerinin çokluğuna işarettir.

Leküm (sizin için) ifadesinde sebep anlamı Allah’ın kullarına olan sevgisini ve onlara nimet bahşetmesini vurgular. İnsanın çevresini sarmalayan varlık âleminin kendisine musahhar kılındığı

²⁰ İsmail Bayer-Halit Boz, *Bakara Suresi Meâl ve Bazı Okuma Notları* (Ankara: Sonçağ Yayınevi, 2021), 11.

²¹ bk. el-A’râf 7/57; Fâtır 35/27.

²² Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî İbn-i Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnisîyye, 1984), 1/334.

²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/93.

²⁴ İrab tartışmaları için bk. Ebu’s-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd Âlûsî, *Râhu’l-me’ânî fi tefsiri’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-seb’i’l-mesânî* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415), 1/191.

²⁵ bk. Bir önceki ayet, el-Bakara 2/21.

düşündüğünde âlemle kendisi arasındaki birlik-sevgi bağının şuuruna varır. Böylece insan kendisi sebebiyle var edilen rızık diğer insanlar ve hayvanlarla da bölüşme ve onları istifade ettirme bilincine erer.

1.3. el-Bakara 2/25.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, “Bu daha önce de bize rızık olarak verilir” derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdır.”

Surenin yirmi beş ve otuz beşinci ayetleri diğer ayetlerden farklı bir zaman ve mekâna aittir. İlk ayet dünya hayatından sonra mükâfat olarak verilen cennet hayatını, diğer ayet ise dünya hayatından önce Hz. Âdem ile Hz. Havva’ya verilen nimetleri anlatır. Yirmi beşinci ayet, benzer diğer ayetlerin cümle yapılarıyla karşılaştırıldığında, cennet ayetindeki cümlede rızık kelimesinin iki defa kullanılması, cennet ayetinde betimleme, diğer ayetlerde ise mübahlık içeren emir yapısının varlığı bulunmaktadır. Ayrıca cennet ayetinde rızık sahibine özel lafzi bir atıf olmamasına rağmen diğer ayetlerde rızık isim veya zamir olarak Allah’a isnadı gibi durumlar dikkat çeker.

Kullanılan kelimelerle ilgili olarak da şunları ifade etmek mümkündür; ayetteki semere kelimesinin nekire (belirtisiz) ve müfret (tekil), ruzika fiilinin meçhul (edilgen) oluşu ve cümlenin sonunda rızkan kelimesinin meful-u mutlak şeklinde bulunması özel vurgular taşır. Buna göre cennet meyveleri insana bazı tatları hatırlatsa bile hiçbir defasında aynı tadın tekrarı mahiyetinde olmayacak, benzer yeni tatlar insanı tamamen sarmalayacak ve hatta insanın o gıdalardan faydalanma şeklinde veya gücünde de olumlu farklar olacaktır. Zemahşerî’ye göre, semere kelimesinin nekire (belirtisiz) ve müfret (tekil) gelmesi hangi meyveden/meyve türünden rızıklandırılırlarsa rızıklandırılınsınlar, anlamını vermek içindir.²⁶ Ayetteki rızkan kelimesinin yeniden zikredilmesi, bu cennet meyvelerinin insana olan faydalarının dünyadaki faydalarından farkını ve tarifsiz üstünlüğünü tespit içindir, denilebilir. Yapılan bu açıklamalardan ayette geçen kelimelerin gelişigüzel yer almadığı, her birinin kullanıldığı form ve yer itibarıyla belirli anlamlar içerdiği ve bunun da çeşitli konuları anlama noktasında açıklayıcı bilgiler ihtiva ettiği belirtilebilir.

1.4. el-Bakara 2/57.

وَوَلَلْنَا عَلَيْهِمُ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Ve sizi bulutlarla gölgeledik; size kudret helvası ve bildircin gönderdik; “Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyin” (dedik). Gerçekte onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı.”

Bu ayette özetle Allah’ın kullarına olan eşsiz şefkati, bulutlardan yağın yağmurun da dâhil edildiği, tatlı ve leziz yemekler zikredilerek anlatılmaktadır. Ayette ilk olarak menn ve selvâ kelimeleri dikkati çekmektedir.

²⁶ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebi en-Nîsâbürrî, *el-Keşf ve’l-beyân* (Bejrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabi, 1422), 1/167; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/103.

Menn (kudret helvası/terencebin/terengubîn: çiğ balı, yufka ekmek²⁷) ve selvâ (bildircin eti) bizzat Kur'an tarafından tayyib olarak tahsis edilmiştir. Şu hâlde bu iki gıdanın lezzetli, sağlıklı, besin değeri yüksek olduklarında kuşku bulunmamaktadır.

Allah tarafından bahşedilen rızıkların en hoş ve güzelleri arasında kudret helvası ve bildircin eti ifade edilmiştir. Bakara 61. ayette ednâ (alt düzey) kelimesinin karşıtı olan hayr (pek faydalı, pek üstün) kelimesiyle bazı gıdalar nitelenmiştir: “*Hani siz, “Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin” demiştiniz. Musa ise, “İyi kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var” dedi. Zillete, fakru zarûrete mahkûm oldular; Allah’ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.*” Ednâ düzeyindeki gıdaların bakla, salata, sarımsak, mercimek ve soğan olarak belirtilmesi her iki tür arasında bazı karşılaştırmalar yapılmasını gerektiren ayrı bir ihtisas alanının konusudur.

Rızıkın Allah tarafından takdir edilip bahşedilmesi ve gökyüzünde başlayan süreç iki fiille (razeknâ ve enzelnâ) anlatılmıştır. Enzelnâ alâ ifadesi, süreci tamamlanmış rızık anlamını öne çıkarmaktadır. Ayrıca zellelnâ, enzelnâ ve razeknâ fiillerindeki nâ (biz) zamiri, fâilin ve fiilin azameti, fiilin gerçekleşme sürecinde öne çıkan vesilelere dikkat çekme ve insanı sebepler arkasında mevcut olan Yaratıcıyı daima yâd etmeye teşvik gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim ayette üç defa bu zamirin kullanılması İsrailoğullarının Allah’a şükretmeleri ve bağlarını asla kesmemeleri için çok önemli bir uyarı mahiyetindedir. İkinci anlamla ilgili özet bir açıklama yapmak gerekirse; Kur'an'daki bazı ayetlerde zât-ı celâl hakkında ben yerine biz ifadesinin kullanılmasıyla söz konusu eylem veya eylemleri icra eden vekillere veya varlık âleminde yürürlükte olan ilâhî kanunlara dikkat çekilmektedir. Örneğin ölümlerin diriltiğinde sura üfürülüşe, amellerin yazılmasında meleklerin vekâletine bu zamirle atıf yapılmaktadır.²⁸

İlk defa bu ayette rızık sadedinde görülen tayyib kelimesi yüz yetmiş ikinci ayette de zikredilmektedir.²⁹ Bu yüzden bu ayette sadece gerektiği kadar konuya değinilip diğer değerlendirmeler 172. ayetin değerlendirmeler kısmına bırakılacaktır. Rızıkla ilgili bazı ayetlerde bulunup diğerlerinde bulunmaması ve helal kelimesiyle bazen birlikte kullanıldığı için aralarında fark olup olmadığı önem arz etmektedir. Yukarıdaki ayet bağlamında değerlendirilirse görülür ki, burada bahsedilen menn ve selvâ doğrudan Allah’ın Hz. Musa toplumuna ikramını içerdiğinden, tayyiblik vasfı konum münasebetine göre özel bir vurgu olarak belirlemektedir. Yine helallik vasfının zikredilmemesi aynı sebebe ve genel bir mantık gerekçesine bağlıdır. Şöyle ki, üst sınıfa ait olumlu nitelikler doğrudan alt sınıfın olumlu niteliklerini de kapsar ve şayet konu yalnızca üstünlüğe odaklanmışsa alt niteliği zikretmeye gerek yoktur. Dolayısıyla tayyib ifadesi helali de kapsadığından, onun zikredilmesi helal kelimesini belirtmeye ihtiyaç bırakmamaktadır.

²⁷ Çıkış 4:16 ve 5: 16.

²⁸ Yâsîn suresi biz zamirinin yoğunluklu kullanıldığı surelerdendir Bir kez “nahnu”, 33 kez fiilin “biz” özne zamiri, bir kez fiilin nesne zamiri, 6 kez “innâ-ennâ”, 5 kez muzâfun ileyh toplamda; 45 defa geçmektedir. Buna mukabil “ben” zamiri bir defa fiilin özne zamiri, bir defa da fiilin nesne zamiri şeklinde kullanılmıştır.

²⁹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنَّ كُنتُمْ لِيَّاهُ تَعْبُدُونَ “*Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah’a şükredin; eğer O’na kulluk ediyorsanız.*” el-Bakara 2/172.

Konunun diğer cephesini ise tayyib kelimesinin anlamı oluşturmaktadır. Tayyib, tüketim itibarıyla helal olanlar arasından insan tabiatına uygun olan yiyecek ve içecekleri kapsar. Ancak işin içine hak ve hukuk da dâhil edilirse, helal yoldan güzelce kazanılan anlamını da eklemek gerekir. Tayyib kelimesine genel olarak helal, mübah ve leziz ekseninde anlamlar verilmiştir.³⁰ Tayyib kelimesine yüklenen helallik ise iki şekilde anlaşılmıştır. Elde edim yolu güzel/helal, bizatihi tüketimi itibarıyla Allah'ın emirlerine uygun.³¹ Ancak helâlen tayyiben³² terkinin ve benzer ifadelerin³³ varlığı, tayyiblik vasfının tamamen helallik anlamıyla eş anlamlı olmadığını göstermektedir. Kanaatimizce helal hükmü asgari sınırı, tayyib ise üst makamı belirler. Dolayısıyla tayyib kelimesine helallik vasfının daha ilerisinde olmak üzere, edinim ve tüketim itibarıyla gönle huzur, bedene lezzet ve sürur veren gıdalar anlamını vermek doğru olacaktır.

Helal ve tayyib olma, gıdalanma ihtiyacının temel ölçütleridir. Helallik dini bir terim olarak kabul edildiğinde, nasıl olur da bu iki kavram tüm insanlığa hitap eden bir kıstas olabilir? Şa'râvî (öl. 1998) Kur'an düsturlarının evrensel anlamda sağlıklı gıda kıstaslarının belirlenmesinde mutlaka dikkate alınması üzerinde önemle bazı izahatlar yapmaktadır.³⁴ Bu konuyla ilgili birkaç cevap seçeneği oluşturulabilir. Öncelikle denebilir ki, ahiret inancı olmayan kesimler bile sırf dünya hayatı penceresinden İslâm'ın ortaya koyduğu helallik sınırlarını takip ederlerse sağlıkları için en doğrusunu seçmiş olurlar. Bu hususun testi doktorların uhdesine bırakılmıştır. Şu hâlde Müslüman tabiplerin veya ilgili meslek erbabının konuyla ilgili çalışmaları tüm insanlığa yol gösterecek mahiyette olmalıdır. İkinci olarak denilebilir ki burada kastedilen kelimenin şer'î anlamı değil sözlük anlamıdır. Buna göre fitrata uygun, yarayışlı, olumlu tecrübelerle sahip, vücutta rahatça çözünebilen veya her bir parçasının olumlu işlevi olan, konunun otoritelerinin olumlu görüş belirttikleri yiyecekler helal kelimesinin sözlük anlamı kapsamındadır. Tayyib kelimesi ise Taberî'nin (öl. 310/923) tercih ettiği gibi³⁵ öncelikle lezzet ve bunun bir uzantısı olarak insan bünyesinin hoşlanarak kabullenmesi hususlarıyla ilgili olabilir. İnsan bünyesinin hoşlanması alışkanlık, mevsim, mekân, yaş, ırk ve cinsiyet gibi etkenlere göre farklılık gösterebilir. Örneğin çocuk ve yaşlı bünyesinin hoşlandığı gıda türleri farklılık gösterebilir. Dolayısıyla tayyib vasfı doğrudan insan bünyesiyle ilgilidir. Bu durum yalnızca maddi-biyolojik boyutta değil, ruhi boyutta da kendini gösterebilir. Tüketilen gıdaların psikolojik etkileri üzerinde düşünmek gerekir. En azından bu düşünce, helal yiyeceklerin tayyib tahsisıyla ruh ve psikoloji üzerinde etki yelpazesi veya derecelendirmesi üzerinde tıp-ilahiyat temelli çalışmaların önemini hatırlatmalıdır.

1.5. el-Bakara 2/60.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

“Bir zamanlar Musa kavmi için su istemiş, biz de ona, “Asanı taşa vur!” demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fişkırdı. Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. “Allah'ın rızından yiye için; yeryüzünde fitne fesat çıkarmayın” (dedik).”

³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/711.

³¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Hayr, 1991), 1/113; Konunun tartışması için bk. İbrahim Muhammed Buhayrî, “Menhecû'l-Kur'ân fî Da'veti'l-Mu'minîne ile'l-Ekli mine'l-Helâli't-Tayyib”, *Kulliyetu Usulî'd-Din ve'd-Da'vet* 4 (1984), 45-60.

³² el-Bakara 2/168; el-Mâide 5/88; en-Nahl 16/114.

³³ el-Mâide 5/87; el-A'râf 7/32.

³⁴ Muhammed Mutevellî Şa'râvî, *el-Muntehab min tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim* (b.y.:Metâbiu Ahbar, 1997), 2/697.

³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/711.

Yeniden affedilen Hz. Musa'nın kavmine rızık kapıları tekrar açılmıştır. Fakat ayetteki dil yapısında insanların hatası tekerrür ettikçe rızık ikramındaki vurgu tonunun düştüğü açıkça görülebilmektedir. Buna ilaveten nimetlerin bahşedilmesinin anlatımı sert bir üslup ve güçlü bir uyarı ile noktalanmaktadır.

Musa Peygamber'in ismi gibi hayatı da sularla örülüdür. O başkaldıran kavmi için su isteyince taşlar bile su yatağı olup çağlamıştır. Ağaç bir sandukada denize bırakılan, ağaç tarafından gelen sesle ilk vahyini alan, ağaçtan bir asa ile toplumu için denizi yaran, ağaçtan yapılan ahit sandığına (tabut-u sekine) sahip bu peygambere ilâhî yazgıyla Musa adı verilmiştir, yani su-ağaç.³⁶ Onun kutlu mücadelesinde bir taraftan şecerenin yani ağacın sekinesi ve bereketi varken diğer taraftan müşacerenin yani çatışmanın farklı etkileri görülür. Hz. Musa'nın toplumuyla mücadelesi, toplumunun ise kendi iç çatışmaları, İseviler ve son olarak İslam'la çatışmaları bu kabilden düşünülebilir.

Bu ayetle ilgili değinilmesi gereken hususlardan birisi de anlatım tertibiyle ilgilidir. Kur'an-ı Kerîm bu ayetlerde kıssanın/ilgili kıssaların akışındaki tertibi keserek³⁷ yeniden Tih çölündeki³⁸ sürece geri dönüş yapmaktadır. Böylece geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağları perçinlenmiş olur, zamanın birliğine yeni bir yolculuk başlar. İsrailoğullarının affedilmelerinden sonra yeniden zulme yönelmeleri nimet kapılarının kapanmasına neden olmuş ve hatta bu durum içecek su bulamama noktasına kadar ulaşmıştır. Bu ayet söz konusu zorlu durumun aşılması sürecinde Hz. Musa'nın kavmi için Allah'a yakarışını ve takip eden kabul sürecini anlatır. Susuzluktan sonra bol suya kavuşma bu topluma verilen dokuzuncu nimet olarak betimlenir.³⁹ Yeniden su ve yiyecek nimetleriyle buluşan bu toplumun sevinçli hâline ilâhî bir uyarı eşlik etmektedir: Taşkınlık etmeyin, bozgunculuk yapmayın!

Ayetin sonuç cümlesi de dikkat çekicidir. Ayetteki “yiyiniz...” cümlesi diğer ayetlerle karşılaştırıldığında, en fazla el-A'râf suresi 31. ayetiyle örtüştüğü ifade edilebilir.⁴⁰ Bu ayette olduğu gibi bağlantılı ayette de yeme ve içme nimetinden istifade yolları haddi aşmamak, israf etmemek şartıyla sınırlandırılmıştır. Konuyla ilgili olarak yiyiniz-içiniz eksenindeki ayetler incelendiğinde, özellikle müminlere hitap eden ayetlerin, diğer hitaplardan farklılık arz ettiği görülür. Tüm insanlığa hitap “şeytanın adımlarına uymayın”⁴¹; Hz Musa'ya zorluk çıkaranlara hitap “haddi aşmayın”⁴²; “Ey iman edenler” ile başlayan ayette ise “şükredin” ifadesiyle tamamlanmıştır.⁴³ Yüce

³⁶ Ömer Faruk Harman, “Musa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/207

³⁷ Nureddin Ahmed b. Muhammed b. Hadır el-Ömerî el-Kâzerûnî, *Tefsiru'l-Kâzerûnî, es-Sırâtu'l-mustakîm fi tibyanî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Ebi'l-Hasan Abdullah b. Abdülaziz eş-Şebrâvî (Kahire: Dâru'r-Risâle li'n-Neşr, 2017), 1/44.

³⁸ Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Neysâbü'rî el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît* (Riyad: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî Câmîatu'l-İmam, 1430), 2/566.

³⁹ Ebû Hayyân Esîruddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Ceyyânî el-Gırnâtî el-Endelûsî, *en-Nehru'l-mad mine'l-bahri'l-muhîr: el-Fâtiha-Âl-i imrân*, thk. Ömer el-Es'ad (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995), 1/130-131.

⁴⁰ يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ “Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” el-A'râf 7/31.

⁴¹ el-Bakara 2/168.

⁴² el-Bakara 2/ 60.

⁴³ el-Bakara 2/172

Allah tüm insanlara adaleti emrederken, gerçek müminlerin fazilet şiarını gözetmelerini murat etmektedir. Çünkü adalet zorunluluk, fazilet ise bir seçim meselesidir.

Bu ayette yokluğu dikkat çeken kelime ise tayyibtir. Ayette niçin benzer ayetlerde kullanılan tayyibat kaydı yoktur? Muhtemel sebeplerden biri şu olabilir: İsrailoğulları Allah tarafından bahşedilen en güzel yiyecekler olan menn ve selvâ nimetleriyle yetinmemişler ve affedilseler bile bir önceki dönem kadar sevgiye muhatap olamamışlardır. Dolayısıyla burada tayyibât kelimesinin kullanılmamasının sebebi, muhtemelen, Allah'ın daha önce bahşettiği tayyib gıdalara burun kıvırdıkları için bir tür azar mahiyetindedir.

1.6. el-Bakara 2/126.

وَلَاذُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

“İbrahim, “Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah’a ve ahiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır” diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: “İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennem azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!”

Burada dikkat çeken husus, Hz. İbrahim’in Mekke’nin güvenli bir şehir olması için dua ederken, belirsizlik takısı kullanmadan beled, Kâbe inşa edilip şehirleşme süreci belirginleştikten sonra ise belirlilik takısıyla “el-beled”⁴⁴ kelimesini kullanmasıdır. Bu kullanım içerik olarak memleketi memleket yapan unsurlardan birinin ibadetgâh olduğunu hatırlatmaktadır.

Bu ayet rızık ve iman arasındaki çift boyutlu ilişkiyi netleştirmektedir. Hz. İbrahim, Mekke halkının imanlıları için rızık isterken, Yüce Allah iman etmeyenlerin de rızka nail olacağını ancak bu durumun ahiret hayatına kıyasla kısa süren dünya hayatıyla sınırlı olacağını beyan etmektedir.

Ayette mine’s-semerât ifadesi, min edatı ve es-semerât belirteçli cem-i müennes salim yapıyla verilmiştir. Aynı yapı yirmi ikinci ayette de kullanıldığından birlikte değerlendirilebilir. 22. ayet tüm insanlığın gıdada paydaşlığına veya asgari müştereklerine işaret eder. Şu hâlde Hz. İbrahim’in duasında rızık niçin iman edenlere tahsis edilmiştir? Öyle görülüyor ki Hz. İbrahim, yeryüzü ibadetgâhlarının merkezi ve kible vasfındaki bu bölgenin kötü insanlardan ve onların sömürülerinden uzak olmasını istiyordu. Ancak ilâhî dünya yasasına göre bu hassas duanın dünyada karşılığı yoktu. Dolayısıyla yirmi ikinci ayet bu hususun gerekçesi mahiyetindedir, denilebilir.

Bu ayette de tayyibât kelimesinin kullanılmaması hakkında ileri sürülebilecek gerekçelerden ikisi için şu şekilde bir izah yapılabilir. Hz. İbrahim’in duası Mekke’nin teşekkül edecek nüfusu içindir. Şayet anlam hoşluk ise, bu bölgedeki asıl sorun yiyecek ve içeceğin ciddi oranda sınırlı varlığıdır. Dolayısıyla mesele evvelemirde varlıktır, varlığın üst niteliği değildir. Eğer anlam helal ise, Hz. İbrahim’in duasında zımnen daima tayyiblik vasfı bakidir. Çünkü peygamberler en iyi için en iyiyi isterler.

1.7. el-Bakara 2/172.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah’a şükredin; eğer O’na kulluk ediyorsanız.”

⁴⁴ İbrâhîm 14/35.

Bakara 2/172'deki ayette geçen rızık kelimesinin daha iyi anlaşılması için, aynı surenin 168. ayetiyle mukayeseli okuma yapılması gerekmektedir. Bakara 2/168. ayette rızık kelimesi geçmemektedir ancak 172. ayetle konu ve cümle kuruluşu bakımından çok benzemektedir. Bu münasebetle varlık-yokluk-değişiklik üzerinden okumalarla bazı sonuçlara ulaşılabılır.

Bakara 2/168 şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.”

Bakara 2/172 ise şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah’a şükredin; eğer O’na kulluk ediyorsanız.”

İlk ayet insanlara, ikinci ayet ise özel olarak mü’minlere hitap etmektedir. İlk ayette nimetlerin yeryüzü kaynaklığı olduğu ifade edilirken, ikinci ayette Allah rızık verilişini doğrudan nâ zamiriyle öncelikle kendisine nisbet etmektedir. İlk ayet helal ve tayyib vurgusunu içerirken, ikinci ayette tayyib ilk zikredilen kelime olmuştur. Şu halde Allah özellikle mü’minlerde gıda tüketimlerinde üç unsuru öne çıkarmaktadır. İlk olarak mü’min nimet sahibini ve nimetin oluş serüvenini hiç aklından çıkarmayacaktır. Sonrasında tükettiği gıdanın özellikle Allah’ın insanoğlu için belirlediği gıdalardan olmasına dikkat edecektir. Son olarak da gıda seçiminde bünyesini ve duygularını ihmal etmeyecek, basiretinin tercihlerini gözetecektir. Ayrıca min edatındaki ba’ziyyet ihtimalini de gözeterek aşırı tüketim içinde olmayacaktır.

172. ayetin devamı 173. ayette ise açıklayıcılık ön plandadır:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخنزِيرِ وَمِمَّا أَهْلُ بِهِ لغيرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”

Ferdî günah alanındaki yiyecekler dünyası ile kul hakkı günah alanı arasındaki ilişki, yukarıda kaydedilen ayetlerde ete kemiğe bürünmüştür. Ölü eti yemek haramdır. Bundan daha kötüsü zalim olup masumların cesetlerinden nemalanmaktır. Kan içmek veya pıhtılaşmış kanı yemek haramdır. Bundan daha kötüsü zalim olup masumların kanını içmektir. Domuz eti yemek haramdır. Domuz gibi hayatı ve ekinleri tahrip edip sömürmek ve ruhun domuzlaşması daha beterdir. Allah adına kesilmeyen hayvanların etleri haramdır. Allah adına değil, zulüm adına boyna bıçak dayamak en beterdir. Zorunlu hallerde ise, ancak zaruret miktarı kadar ve mecburiyet sınırlarında haram olan şeylerden faydalanılabilir. Ancak bir haramı işlemek mecburiyetinde kalırsa dahi asla bu, neşeyle başkalarının hakkına tecavüz şeklinde olmamalıdır. Bu hususlar madde ve mananın bileşkesi olarak görülebilir.⁴⁵

Ayette iman edenlere gıda türlerinden dört şeyin haram edildiği görülmektedir.⁴⁶ Söz konusu haramların tertibinde insanlıktan müminliğe, kabullenmesi kolay olandan kabullenmesi zora, somuttan soyuta, en zahirden zahire doğru bir sıralamanın varlığı dikkat çekmektedir. Bunlar aynı

⁴⁵ Bayer-Boz, *Bakara Suresi Meâl ve Bazı Okuma Notları*, 81-82.

⁴⁶ Ayetlerin ahkâm kısmına taalluk eden kısımları için bk. Sâbûnî, *Revâiu'l-beyân*, 109-119.

zamanda yasaklanmanın altındaki gerekçeyi de anlatan kategorilerdir. Leş insanoğlunun av veya besi yoluyla elde etmediği tamamen kendi dışındaki bir sürecin sonucunu anlatır. Bir bakıma tabiatın dengesini korumak için insan bu sürecin dışında kalmalıdır. Bu yolla ölen hayvan artık diğer hayvanların veya toprağın gıdası olmalıdır. Zorunlu haller dışında, zorunluluk sınırlarını aşmamak istisnalarıyla birlikte etten ayrılmış olan kanın gıda olarak kullanımı haram kılınmıştır. Bu yasağın hikmetleri ilgili ihtisas alanlarından takip edilebilir. Bu anlamıyla kanın haram kılınması önemli bir ilkenin kapılarını açmaktadır. Yani bir şeyin helal olması tüm eczasıyla ve tüm hâlleriyle helal olacağı anlamına gelmemektedir. Diğer yasaklardan olan domuz etinin insanlar tarafından tüketilmemesi ise insan sağlığı yanında doğal hayatın korunması açısından da önemlidir. Nitekim İslam vahşi hayvanların tamamını yasaklamıştır. Dolayısıyla bu yasak, özel bir hayvanı değil tüm vahşi hayvanları kapsar. Böylece yeniden vurgulamak gerekirse vahşi hayata insanın olumsuz müdahalesi engellenmiş ve besin zinciri anormal bir hale sokulmamış olur. Allah'ın insanlara helal kıldığı hayvanların yaratılış itibarıyla diğer hayvanlardan farklı olduğu ve bu iş için yaratıldıkları açıkça anlaşılabilir netliktedir. Ayetteki dördüncü sınıf ise tamamen inanç eksenine bağlı bir yasaklamadır. Bu husus da İslam'daki yasaklama mantığının bir türüyle ilgili veri sunmaktadır. Yukarıdaki maddelerde bir şeyin helal olması onu bütün parçalarıyla helal yapmadığı gibi bir şeyin helal olması elde edilme yolunun veya o sürecin de meşru olmasının gerekliliğini hatırlatmaktadır. Mesela ticaret helaldir fakat uyuşturucu kullanmak veya ticareti haramdır.

1.8. el-Bakara 2/212.

رَبِّ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْحَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَرَقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“İnananlarla alay ederek inkâra sapanlar dünya hayatının çekiciliğine kapıldılar. Ama Allah'tan korkanlar kıyamet gününde onlardan üstün olacaklardır. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”

Ayet rızık meselesinin yalnızca bu dünyaya mahsus kabul edilmesinin büyük bir yanılgı olduğunu beyan etmektedir. Sonsuzluğa kıyasla bütün sayılar anlamsız olduğu gibi öteki dünyaya göre bu dünya hayatı da anlamsız denecek kısıklıktadır. Şu halde dengesiz, aceleci, aşırı eylemler mahrumiyetle cezalandırılacaktır. Konunun diğer bir yönü ise ahirette yapılacak ikramın hesaba gelmez boyutlarda olacağıdır. Dünya nimetleri ahirete kıyasla yok mesabesindedir. Ahiret rızkını anlatan cümlelerin isim cümlesi oluşu ve kullanılan kelimelerle ilgili şu hususlar ifade edilebilir. Verilen rızkın nicelik ve niteliği uluhiyetin şanı mihverinde değerlendirilmelidir. Ayrıca O'nun meşîeti mutlak olduğu için bu rızık asla zeval bulmayacaktır. Nimetler o nimetlere ehil olanlara verileceği gibi nimetler bahşedilirken hiçbir kısıtlayıcı ölçü dikkate alınmayacaktır.

Ayette zikredilen men yeşâu ifadesi Kur'an'ın sıklıkla kullandığı ve bazı kesimler tarafından yanlış yorumlanan bir içeriğe sahiptir. Meşîet kavramında iki husus öne çıkmaktadır. İlk olarak Allah'ın meşîeti mutlaktır. İkinci olarak ise Allah'ın meşîeti hikmetsiz ve sebepsiz değildir. Dolayısıyla Allah'ın insanların ceza veya mükâfat almaları yönündeki meşîeti, mutlaka o insanların düşünce ve inançları doğrultusunda ortaya koydukları eylemlerine mebnidir. Aksi takdirde tutarlı bir ilâh inancından bahsetmek mümkün olmaz. Nitekim bu konu Kur'an-ı Kerîm'de açık veya alt yorumlarla defaaten zikredilmiştir.⁴⁷ Çünkü Allah, akıl gözüyle düşünen, vicdanlı, sağa sola kaçmak için didinmeyenleri hidayetine muvaffak kılar. Bir diğer ifadeyle kulların, Allah'ın hidayetine ehil

⁴⁷ el-Bakara 2/38, 142, 143, 175, 258; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/197-199; 3/234-237.

olmaları ve hidayetinden faydalanmak için gayret etmeleri gerekmektedir. Bu ayet bağlamında, ilahî ihsanın Allah'ın istediği kişiye hesapsız verilmesi o kişinin bu nimete ehil olmasıyla alakalı olduğu ifade edilebilir.

Ayette geçen bi gayr-i hisâb tabiriyle ilgili mevcut görüşlerin önemli bir kısmı şöyle özetlenebilir: Ölçüye gelemeyecek kadar çok olması, nereden geldiği veya geleceği tahmin edilemez alanlardan rızkın verilmesi, hak etmeyenler arasından da dilediğine bolca rızık vermesi, dilediğine ihtiyacının pek fevkinde vermesi ve ahirette iyi insanlara verilecek mükâfatlar hesaba gelmez nicelik ve nitelikte olması.⁴⁸ Bu bağlamda, kendisine bu dünyada hadsiz nimet verilenlerin bu dünyada hesaba çekilmeden ölmeleri de düşünülebilir.

1.9. el-Bakara 2/233.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُسْتَمِرَّ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ آلاَ وَسْعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ ۚ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَبْرُورًا بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.”

Ayette süt emzirme süresinin iki yıl olduğu havleyni (iki yıl) kelimesinden anlaşılmaktayken kâmileyni (tam iki) kelimesi ile iyice netleştirilmiştir. Aksi takdirde iki yıl ifadesinden bir buçuk yıldan iki yıla kadar olan süre anlaşılabilir. Zira Arap dil geleneğinde sayıların buçuklu yapıları üste tamamlanırlar. Yani yirmi ay için de iki sene demek mümkündür. Dolayısıyla kâmileyn kelimesinin varlığı basit bir te'kid değil, anlamı kemale erdiren bir anlatımdır. Bu tarz bir ifadeyle, iki yıllık sürenin çocuğun hayatında ne kadar önemli olduğu vurgulanmakta ve anne veya çocukla ilgili olumsuz bir durum yoksa söz konusu iki yıllık emzirme süresinin tamamlanmasına özen gösterilmesi istenmektedir.

Ayette والد (baba) kelimesi yerine مولود له (çocuk/bebek kendisine ait olan, kendisi için çocuk doğurulan) ifadesi tercih edilerek, dört harfli doğrudan anlatım yerine yedi harfli dolaylı anlatım kullanılmıştır. İlgili ayet aynı zamanda bir hukuk metni olduğu için bu kullanım özel bir dikkat gerektirmektedir. Yani hukuk metinlerinin bir bütünlük arz etmesi, bir hüküm cümlesinin başka bir hükümle ilişkisinin asla göz ardı edilmeden oluşturulması, aynı cümlede birbirleriyle ilgili birden fazla hükmün bulunabilmesi gibi konular ilgili ayetin üslubi hatırlatmaları kabilinden düşünülebilir.⁴⁹

Ayetin hükmüne dönülürse, asıl odak noktası babaların çocuklarını emzirenlerin bakımını üstlenmek zorunda oldukları gerçeğidir. Üzerinde durulan dolaylı anlatımdan çıkan ikincil sonuç ise, çocuğun velayetinin ve bakım sorumluluğunun da mutlaka babaya ait olduğu gerçeğidir.

⁴⁸ Alâeddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî el-Hâzin, *Tefsiru'l-hâzin lubâbu't-te'vil fi meâni't-tenzil*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 1/141.

⁴⁹ Konunun tartışması için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/262.

Özellikle günümüzde çocuklarının bakımını üstlenmekten kaçınan baba tipolojilerinin türediği görüldüğünde, bu ayet daha fazla anlam kazanmaktadır.

Asıl itibarıyla rızık yaratan ve insana bahşeden Allah'tır. Bununla birlikte dünyada kendisine tanınan imkân ve kabiliyetler çerçevesinde rızık elde etme ve varsa sorumlu oldukları kişilere ve diğer ihtiyaç sahiplerine dağıtma işi de insana bahşedilmiştir. Allah'ın verdiği beden ve akıl olmasa, yeryüzünü rızık temin edilebilir mahiyette yaratmasa, insanın bu hususta hiçbir fonksiyonun olamayacağı aşikârdır. Paylaşım ve dağıtım ise insanın cenneti kazanması için gerekli olan vicdan duygusuyla ilişkilidir. Bu itibarla kendisi ve başkaları için rızık tedarik etme fiili kendisine mecazi veya mukayyet, tali veya tavassuti anlamda nisbet edilebilir. Yukarıdaki ayet tali planda bu hususa da işaret etmektedir.

1.10. el-Bakara 2/254.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خَلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah'ın size verdiklerinden O'nun için harcama yapın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir.”

Bakara suresinin 254. ayeti aynı surenin 3. ayetinin gerekçeli tekrarı gibidir. Bu sebeple özellikle üçüncü ayet ve ilgili diğer ayetlerdeki dil çözümlenmelerinin bu ayet için referans olabileceği düşünüldüğünden tekrar ifade edilmemiştir.

Genel olarak ayetten şu anlamlara ulaşmak mümkündür: İnsanın görece iyi hayatından ihtiyacı olan diğer insanların hayatına açacağı yardım geçitleri iyiliğin göstergesidir. Dünya hayatının nasıl geçirildiğine dair kurulacak ilâhî mahkemede hak etmediği hâlde lehte karar çıkarmak için dünya hayatındaki gibi haksız araçlara veya şahsi dostluklara başvurmak kâr etmeyecektir. Şu hâlde verilecek bir şey varsa o dünyada insanlara sunulacak olan dostane yardımlardır, zayıfın elini tutarak ona bu dünyada destek olmaktır. Dünya hayatında dostluk ilişkisi geliştiremeyen, insanlara yardım kapılarını açamayan ve onlara el ayak olamayanlar müttaki değildir.

Sonuç

Belagat açısından Bakara suresinde rızık kelimesinin kullanıldığı ayetler üzerinden karşılaştırmalı bir okuma çalışmasının yapıldığı bu makalede, belagi yöntem olarak çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Kur'an üslûbunda var olan her dil yapısına dikkat etmek ve onun anlam görevini araştırmak Kur'an'ı idrak etmenin öncelikli şartlarından biridir. Bu tarz okumada yalnızca var olan dil unsurları değil yokluğu dikkat çeken dil unsurları da anlamın belirlenmesinde etkin olarak kullanılmalıdır. Çalışmada belirtilen yöntem çerçevesinde ilgili on ayet incelenerek mümkün olduğunca çok veriye ulaşılmaya çalışılmıştır. Uygulama şekilleri, belirtilen yöntemin anlaşılması için belli oranda örnekler sunmaktadır. Neticede Kur'an'da geçen kelimeler sadece zikredilmemekte; varlığı-yokluğu, birlikte kullanıldığı kelimelerin yapısı ve metnin bütünü, verilmek istenen mesajın önemli ve farklı bir yönünü oluşturmaktadır.

Çalışmada genel toplum hayatına yansıyan yönüyle de çeşitli verilere ulaşılmıştır. Din, çevre, gelenek, ihtiyaç ve karakter insanın beslenme alışkanlıklarının çerçevesini belirler. Gıdalarda aranan temel özellikler sağlıklı, lezzetli ve hem bizatihi hem de edinim yolu olarak helâl olmalarıdır. Elbette insan bünyesinin gıdalardan hoşlanması alışkanlık, mevsim, mekân, yaş, ırk ve cinsiyet gibi etkenlere

göre farklılık gösterebilir. Gıdayla ilgili getirilen yasaklamalar, makul, bilimsel veya itikadi gerekçelere dayanır. Konunun ahlaki ve felsefi boyutları, söz konusu gerekçelerin arka planında daima mevcuttur. Örneğin leşten gıda olarak faydalanmamak sağlık gereği olduğu gibi tabiatın dengesini korumak ve başka canlıların hakkına el uzatmamakla da ilişkilidir.

Dünyada kendisine tanınan imkân ve kabiliyetler çerçevesinde rızık elde etme ve varsa sorumlu oldukları kişilere, canlılara ve diğer ihtiyaç sahiplerine dağıtma görevi insana tevdi edilmiştir. Rızık varlık sebebini dikkate alarak faydalanmak, edinim yolunun yasal ve ahlâkî olmasını gözetmek iman gereğidir. Meşru yoldan edinim, edindiklerini paylaşım ve dağıtım işi, öncelikle insanın cenneti kazanması için gerekli olan vicdan duygusuyla ilişkilidir. Çünkü mümin diğerkâmdır, bencil ve nankör değildir. Bu sebeple hayvanlara, bitkilere, diğer insanlara rızık olarak verilen şeylere tasallut etmek iman doğasında bulunmamaktadır. Müminin görevi infaktır. Genel bakış açısıyla infak, insanların kendi hayatlarından diğer hayatlara maddî ve manevî yardım geçitleri açmak, onlarla birlik ve beraberlik tesis etmektir. Infak hayatlar arasında kurulan bir tür insanlık köprüsüdür. İnsanın yeryüzüne halife olarak tayin edilmesi, insanoğlunun rızık dağıtımında âdil ve cömert bir tutum sergilemesi isteğini de içermektedir.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Arsal, Sadri Maksudi. *Cengiz'in 96 Yasası, Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1947.
- Bayer, İsmail-Boz, Halil. *Bakara Suresi Meâl ve Bazı Okuma Notları*. Ankara: Sonçağ Yayınevi, 2021.
- Buhayrî, İbrahim Muhammed. "Menhecu'l-Kur'ân fi Da'veti'l-Mu'minîne ile'l-Ekli mine'l-Helâli't-Tayyib". *Kulliyetu Usulî'd-Din ve'd-Da'vet* 4 (1984), 45-60.
- Cherno, Melvin. "Feuerbach's "Man is what He Eats": A Rectification". *Journal of the History of Ideas* 24/ 3 (1963), 397-406.
- Coşkun, Ahmet. *Kur'an-ı Kerim'de Rızık Meselesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1986.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı". Erişim 17 Temmuz 2023. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/670/bir-hayvanin-yenilmeyecek-yerleri-nerelerdir-bu-organlarin-ne-yapilmasigerekir#:~:text=M%C3%A2lik%C3%AE%20ve%20%C5%9E%C3%A2fi%C3%AE%20mezheplerinde%20eti,met%C3%A2lib%2C%204%2F256>
- Ebû Hayyân, Esîruddîn Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Ceyyânî el-Gırnâtî el-Endelûsî. *en-Nehru'l-mâd mine'l-bahri'l-muhît*. thk. Ömer el-Es'ad. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986.
- Gündüzöz, Güldane-Gündüzöz, Soner. "Tasavvufta İhsan Teriminin Kavram Ağı Üzerine Analitik Bir Değerlendirme". *İlted: İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56/2 (Aralık 2021), 71-93. <https://doi.org/10.29288/ilted.897449>
- Harman, Ömer Faruk. "Musa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/207-213. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Hâzin, Alâeddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Tefsîru'l-Hâzin lubâbu't-te'vîl fi me'ânî't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.

- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Dimeşk: Dâru Fikr, 1399.
- İbn-i Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.
- Karaman, Fikret. "Rızık ve Kazanç Anlayışı Üzerine Bir İnceleme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 155-177.
- Kâzerûnî, Nureddin Ahmed b. Muhammed b. Hadır el-Ömerî. *Tefsîru'l-Kâzerûnî*. thk. Ebi'l-Hasan Abdullah b. Abdulaziz eş-Şebrâvî. Kahire: Dâru'r-Risâle li'n-Neşr, 2017.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Ohan Matbaacılık, 1997.
- Kur'ân Yolu. Erişim 17 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mutfak Kültürü. "Morcilla de Burgos". Erişim 17 Temmuz 2023. <https://mutfakkulturu.com/2021/03/16/morcilla-de-burgos-ispanya/>
- Nisâbûrî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî. *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsi'l-'Arabî, 1422.
- Oruç, Nurullah. "Arap Dilinde "En" Edatının Fonksiyonu ve Manaya Etkisi". *İlted: İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (2021/1), 139-161.
- Rakover, Nahum. *Law and the Noahides*. İsrail: The Library of Jewish Law, 1998. <https://doi.org/10.29288/ilted.883209>
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Revâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Hayr, 1991.
- Şa'râvî, Muhammed Mutevelli. *el-Muntehâb min tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim*. b.y.: Metâbiu Ahbar, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru Heçr, 1422.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Neysâbûrî. *et-Tefsîru'l-basît*. Riyad: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî Câmiatu'l-İmam, 1430.
- Wikipedi. "Morcilla". Erişim 17 Temmuz 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Morcilla>
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1981.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1407.